

Mefisto komt altijd terug

BRON: De Standaard, 22 mei 2021

Door Jos Geysels

Mefisto, de roman waarin Klaus Mann in 1936 waarschuwt voor collaboratie, is weer uitgegeven. Het verhaal van een ambitieuze acteur die zijn ziel verkoopt, blijft herkenbaar.

Veel boeken die ik ooit heb gelezen zijn achteraan in mijn boekenkast beland. Ze zijn er nog, maar nauwelijks. Soms bekijk ik zo'n boek nog eens en vraag me af wanneer en waarom ik het gelezen heb. Als ik naar mijn boeken kijk blader ik door mijn leven.

Af en toe herlees ik een aantal alinea's. Dat houdt een risico in, herlezen kan een geweldige ontgoocheling opleveren. Vooral als er enige tijd verstreken is tussen de eerste en de tweede lezing en je merkt dat het boek is blijven steken in het jaar waarin het verschenen is. Ooit was het hippe literatuur, nu is het gedateerde lectuur. Wat overblijft is een boek zonder eigenschappen. Andere boeken verdwijnen nooit. Ze blijven bestaan, ze zitten in mijn persoonlijke canon. Ze hebben de test van de herlezing doorstaan en blijven mij helpen om de realiteit te ordenen en de actualiteit beter te begrijpen. Mooie woorden duren wel degelijk lang.

Mann ergert zich mateloos aan de naïviteit waarmee sommige intellectuelen en kunstenaars het nazisme, zeker in de beginfase, beoordelen

Een van die boeken is *Mefisto* van Klaus Mann. Ik las het voor de eerste keer in 1977, herlas het toen de Hongaarse cineast István Szabó er in 1981 een Oscarwinnende film van maakte (met een briljante Klaus Maria Brandauer). 25 jaar later las ik het nog eens op het moment dat Tom Lanoye en Guy Cassiers *Mefisto for ever* (met een even briljante Dirk Roofthoof) op het toneel brachten. En het boek? Dat blijft 'staan als een huis' (Bernard Dewulf).

Exil

Klaus Mann (1906-1949), de zoon van Thomas Mann, is een flamboyante kosmopoliet, openlijk homoseksueel, veel-

gebruiker van morfine en hartstochtelijk schrijver en essayist. Na de machtsovername van Hitler in 1933 verlaat hij zijn land en komt hij met vele andere collega's (zoals Joseph Roth, Alfred Döblin en Lion Feuchtwanger) in Amsterdam terecht. Daar wil hij mee het verzet organiseren tegen 'het obscene geblaaf' van Hitler. Met de actieve steun van Emanuel Querido van de gelijknamige uitgeverij richt hij het antinazistische exil-tijdschrift *Die Sammlung* op. 'Unter dem Patronat von André Gide, Aldous Huxley en Heinrich Mann' (zijn oom) staat er op de voorpagina van het eerste nummer dat op 1 september 1933 verschijnt. Mann ergert zich mateloos aan de naïviteit waarmee sommige intellectuelen en kunstenaars het nazisme, zeker in de beginfase, beoordelen en aan de tactische soepelheid waarmee anderen het nieuwe regime tolereren.

Bij Querido Verlag publiceert hij in 1936 *Mephisto. Roman einer Karriere*. Over een acteur die in de jaren 30 vanuit het provinciaal theater in Hamburg opklimt tot intendant van het Duitse Staatstheater in Berlijn en tijdens die klim zowel zijn linkse verleden als zijn vrienden achter zich laat om zijn dromen – beroemd te worden – waar te maken. Die tactische soepelheid brengt hem tot pure collaboratie.

'Was het de moeite waard over zo'n figuur een roman te schrijven?', vraagt Mann zich af in zijn autobiografie *Het keerpunt*. 'Ja, want de komediant wordt tot een exponent, een symbool van een door en door komedie-achtig, wez-

enlijk onwaar, onwerkelijk regime. De komediant viert triomfen in de staat van leugenaars en verdraaiers.' Hij behoort tot de groep mensen die, aldus de bekende historicus Sebastian Haffner, 'een klein pact met de duivel sloten' en daardoor 'niet meer tot de gevangenen en vervolgd behoorden, maar tot de overwinnaars en vervolgers. Dat was de eenvoudigste en grootste verleiding'.

Faust

Het hoofdpersonage, acteur Hendrik Höfgen, is wereldberoemd in Hamburg en niet van plan zich door de machtigen te laten verleiden. Hij heeft grootste plannen met zijn 'Revolutionair Theater'. Naarmate zijn succes toeneemt, raken deze plannen echter op de achtergrond, zeker als hij in contact komt met een invloedrijke wetenschapper met wiens dochter Barbara hij trouwt. Nochtans spot hij met haar 'burgerlijke' gedachten: 'Je benadert alles speels en met koele nieuwsgierigheid. Het revolutionaire geloof is voor jou een interessant fenomeen. Voor ons is het heilige ernst'.

Zijn revolutionaire retoriek blijft hij etaleren, ook al regisseert hij domme, luchtige komedies. Terwijl Barbara en haar vader de stad meer en meer vermijden, vindt hij het een 'dwaze eigenzinnigheid om tegen de stroom op te zwemmen. Voor de veelbelovende beweging van het nationaalsocialisme, die zoveel positieve elementen bevat en die de kleine storende foutjes ervan, zoals bijvoorbeeld dat lastige antisemitisme, nog zal verwerpen'.

In 1932 krijgt hij in Berlijn zijn grote rol: Mefisto, in een nieuwe encenering van Goethes Faust. Höfgen krijgt een ovatie en vertrekt daarna voor een filmrol naar het buitenland, waar hij de machtsovername van Hitler verneemt en zich afvraagt of ook hij op de zwarte lijst staat. Hij twijfelt: 'wat een bevrijding zou het toch betekenen om me trots en vrijwillig terug te trekken uit een land waar de lucht verpest is'. Als hij hoort dat hij verzekerd is van de bescherming van de vriendin van 'de dikke', de minister-president, verkiest hij die zekerheid boven de bevrijding. Hij speelt andermaal Mefisto, zij het in een minder 'cultuur-bolsjewistische' encenering, en wordt ontvangen door de minister-president. 'Nu heb ik mezelf verkocht', denkt hij, maar hij troost zichzelf: 'Ik heb toch alleen maar succes. Dat zal ik goed gebruiken. Ik zal goedgevoelen'. Höfgen wordt intendant van het Staatstheater. Van het 'Revolutionair Theater' is dan geen sprake meer.

Wanneer zijn vroegere linkse kameraden hem laten weten dat ze niet zullen vergeten hoe hij zijn idealen en hun vriendschap verkwanseld heeft voor roem en suc-

ces, schreeuwt hij het uit: 'Ik ben totaal onmisbaar, het theater heeft mij nodig, en ieder regime heeft het theater nodig!' Trouwens: 'Wat willen de mensen van mij? Waarom zijn ze zo hard? Ik ben toch maar een heel gewone toneelspeler?'

Eer

Gustav Gründgens, de bekende toneel- en filmacteur en de ex-verloofde van Erika Mann (de zus van Klaus), met wie het hoofdpersonage in Mefisto veel gelijkenissen vertoont, viert in mei 1946 een bejubelde comeback. Klaus zit in de zaal. Het woedende artikel dat hij schrijft, wordt niet gepubliceerd. Depressief en moe stapt hij in 1949 uit het leven. Hij is 42 jaar oud.

Wanneer in 1964 Mefisto voor het eerst in de Bondsrepubliek zou moeten verschijnen, wil de zoon van Gründgens de publicatie verbieden omdat het 'de naam en de goede eer' van zijn in 1963 overleden vader zou aantasten. In 1966 krijgt hij gelijk van de rechtbank en verdwijnt Mefisto uit de boekhandel. Pas in 1981 wordt het publicatieverbod opgeheven.

Mefisto blijft in mijn boekenkast staan, op de eerste rij. Hopelijk krijgt het boek ook in andere boekenkasten een prominente plaats.